

דיני הדיינים

בענין מקור חיוב מינוי הדיינים
 וחיוב המקומות בארץ ובחו"ל בהקמת בתי דין

הקדמה

- א. אמר הכתוב בחומש השני בלכתם במדבר
 דברי הקיום בין אדם לאדם כיצד ידובר
 לא תטה משפט אביונך בריבו לא יכיר הדין במידת אוהבו
 שוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים
 ובתחילת בוא לדון יהו לפניו כרקים.
- ב. כי בצדק, אלוך ממעל ילך
 דרכיו בהם האדם יתהלך
 עולה לא תקרב, גזל ירחק
 רצה האדון בכלי הנמרק.
- ג. כך דבר יתרו חותן משה
 במידות השרים אשר יעשה
 אנשי חיל, יראי אלוקים
 אנשי אמת, שונאי בצע שרי אלפים.
- ד. ואשר היה בסדום הרשעה
 אשר משפט כלל לא ידעה
 בה שפך דם אדם וזוכה
 ואף ישולם לעושה המכה

- הפכה אלוקים לעיר להבה
באשר רחקה מקרבה אהבה.
- ה. על כן נבדלו אנשי פלגה מדור המבול
אשר הכריתו בין עני ולבול
כי רב החמס בקרב האיש
ועל כך ניחם, דברו בס החיש.
- ו. אך דיין דעלמא די ברא האי עלמא
יהב דינא ומשפט לעמא
לפניו קרואים בראשי השנים
לפניו עוברים אבות ובנים.
- ז. בחיבור המובא נעסוק ביראה
את אשר נכתב והוכתב בבריאה
דיני הדנים אשר לפני האלוקים
בשמו נקראים, יתברך דברו בס מקים
אורחותם מידותם וכללי דבריהם
הנגלים לעינינו ומקצת רוזיהם.
- ח. נביא סברות בנושאים הנשנים
דברי הפוסקים ושאר פרשנים
למען נשכיל בדרך ישרים
להבין מקצת שבילי השרים.

ביאורים והוספות:

(א).

בחומש שני: עיין שמות (כג, א-ח). ומקור המצוה למנות הדיינים הוא
דברים (טז, יח): "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך".

בלכתם במדבר: הציווי כאשר בניי היו במדבר ותחולתו אף לתקופת
המדבר להודיע כי למרות היותם במדבר ויתכן שמשום שהם עדיין תחת

המורא וההשכל לא יתכן עיוות בדין הדיינים בא להודיענו כי עניני הדיינים אינם רק בבחינת הידיעה האנושית מהו טוב, לעתים הכרת הצדק ופסיקת הצדק אינם נכונים משום שנערכים עפ"י ההגיון, ולכל שופט ישנן אמות מידה אחרות, ע"כ דיני התורה הם המורים את דרכי הפסיקה בהם יוכלו לטעות אם הולכים רק על פי הגיון הטוב. וכן עיין בענין שוחד בו אעסוק אי"ה.

דברי הקיום בין אדם לאדם: עיין בפרקי אבות פ"א משנה י"ח "אמר רבן שמעון בן גמליאל על שלושה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר: אמת ומשפט שלום אהבו בשעריכם", ופירש רבינו עובדיה מברטנורא העולם עומד – ישובן של בני אדם מתקיים ... על הדין – לזכות את הזכאי ולחייב את החייב.

וכן כתבו בירושלמי תענית פ"ה ה"ב: "על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום, ושלתן דבר אחד: נעשה דין, נעשה אמת, נעשה שלום". מטעם ואהבת לרעך כמוך המשפט בא למנוע היזק האחד מחבירו ולקיים זכות כל אחד ואחד, וכן על פי מה שאמר רבי עקיבא (תורת כהנים קדושים פרק ד) "ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל גדול בתורה" מצות התורה וחוקותיה נלמדים מאהבת השני, כאשר שורת אהבה והבנה הרי אין מזיקים האחד את רעהו, ואף כי נפגעים בשוגג הרי באים לדין על מנת לישר את המעוות ולתקון את אשר צריך תיקון. ועל משפט צדק הוא אף לקיום כלל החברה שלא יהו מלסטמים אחד את השני ואין דין ח"ו.

כיצד ידובר: ולא נכתב כיצד יעשה, משום שבציווי ישנו בחזקת שלא יעשו ועל כן אינו בגדר מעשה וטרם צריכים בדין. וכן ניתן לומר שהאופנים הכתובים הם במצות לא תעשה וע"כ ידובר מרמז על אופנים שאינם לכלל מעשה ממש.

לא תטה משפט אביונך בריבו: מן שמות (כג, ו), ונכתב דוקא ראשון בענין אופני משפט צדק משום שמכיל בתוכו רעיונות רבים, ענין הלאו שבהוראה, ענין דוקא אביונך ולא אביון אחר, וכן אופן הפירוש עיין לקמן לא יכיר וכו'. ומוסבר על פי מה שכתבו חז"ל במסכת ראש השנה טז ע"א: "אמר רבי יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר כי שמע אלוקים את קול הנער באשר הוא שם (בראשית כא, יז)".

לא יכיר הדין במידת אוהבו: בדין צדק כפי שאמרו באבות פ"א מ"ה "יהודה בן טבאי אומר ... וכשיהיו בעלי דין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים וכו'", ופירש רבינו עובדיה מברטנורא יהיו בעיניך כרשעים – שלא יטה לבך לאחד מהם לומר איש פלוני חשוב הוא ולא יטעון טענת שקר, שאם אתם אומר כן, אין אתה רואה לו חובה וכו'. בדין אף ללא נטילת שוחד ממוני או אחר, הנגיעה האישית אף היא חשובה, אף אם בדין רב גדול ומולו עם הארץ שניהם יהיו שווים בטענותיהם על פי הדין.

והדבר מתקשר למשפט הקודם "לא תטה משפט אביונך בריבו" שניתן לפרש לא רק אביון בנכסיו, אלא אביון שלפני הדיין בקירבה או בזכות שחושבו כרשע מתחילת הדין לפני ששמע את טענות העומדים שלפניו, וכן פירשו במכילתא דרבי ישמעאל משפטים פרשה כ: "רשע וכשר עומדין לפניך בדין, שלא תאמר הואיל ורשע הוא, אטה אעליו את הדין, לכך נאמר לא תטה משפט אביונך בריבו, אביון הוא במצות. וכן עיין בכתובות קה ע"ב: "לא ידין אדם לא אוהבו ולא לשונאו, לאוהבו אינו רואה לו חובה, ולשונאו אינו רואה לו זכות".

ודבר זה אף בבחירת הדיין כדכתיב בדברים (א, יז): "לא תכירו פנים זה הממונה להושיב דינים שמה תאמר איש פלוני נאה אושיבנו בדין וכו'", וכן כתב הרמב"ם בספר המצות מצות לא תעשה רפד, וכן פירש רש"י במקום.

שוחד יעור פקחים: עיין שמות (כג, ח), השוחד הוא המהלך הבא שעלול לסתום בעיני הדיין את הנגיעות שכתבנו קודם לכן, על כן נכתב בהדרגה: א. לא תטה ב. לא יכיר ולמרות א' ובי שלכאורה אינם קיימים יש לעיין אם הסיבה הבאה עלולה לגרום להטית הדין והיא שוחד.

הכתוב כאן אומר שוחד יעור עיני פקחים ואילו בדברים (טז, יט) "כתיב השוחד יעור עיני חכמים", הגר"א באדרת אליהו (שם) מסביר שבדין נחוצות שני דרישות, פקחות דהיינו אופני הדין וערמומיות שיבין האמת וחכמה בחוקי התורה.

ויסלף דברי צדיקים: עיין שם. ניתן לפרש לשלש משמעויות א. שישלף דברי הדיינים הצדיקים וע"כ השפיטה תצא מידיהם ואינה נכונה, והכונה יסלף דברי צדיקים, שאף אם ירצו לדון ישר ככל האפשר הרי שבשעת מעשה בדבריהם, בפסיקת הדין לא יהא כך. ב. שהשוחד יסלף את דברי הטוענים הצדיקים – הצודקים בדין שטענותיהם נראות כלא

טובות, למרות שהם אכן טובות ומספיקות. ג. שעצם עיוות הדין הוא סילוף דברי הצדיקים – דברי הדיינים המורים שהיו קודמים להם, והצדק בכללותו.

ובתחילת בא לדון יהו לפניו כרקים: כמאמר ז"ל באבות פ"א מ"ה שהבאנו לעיל ניתן לפרש דבריהם ז"ל אף לאופן שהדיינים יבואו לדין, מחשבות קודמות על העומדים בדין לא יהו נחשבים כלל – יהו לפניו כרקין, וע"כ אף אוהביו של הדיין והאנשים החשובים שבמחשבתו יהיו לפניו ללא כל תלבושת נוספת מעבר לטענות הדין.

(ב).

כי בצדק אלוך ממעל ילך: וכן במשלי (כ, ח): "מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע", וכן בתהלים (ז, יב): "אלוקים שופט צדיק"... ועוד.

דרכיו בהם האדם יתהלך: שעל האדם להידמות ולשאוף ליישם בעצמו את מידות הקב"ה מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו'.

עולה לא תקרב: ניתן לקרא עולה בשתי משמעויות עולה ו' בחולם – קרבן או ו' בשוא דהיינו מלשון עוול, לפי אופן א' כפי שנכתב בישעיה (א, יא) "למה לי רב זבחיכם יאמר ה' שבעתי עולות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי" וענין העבירות שבין אדם לחבירו בדין ומרמה וכדו' מובן מהפסוק הקודם לו (שם פס' י) "שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלוקינו עם עמורה". הקב"ה חפץ בעושה צדקה וחסד ולא במי שמתהדר בקרבנות ללא קיום פנימי הכולל מצות שבין אדם לחבירו, ע"כ עולה (קרבן) לא תקרב, אין צורך בקרבן אם אין עבודת הלב אם אין את הקיום הבסיסי היסודי של המצוות שבין אדם לחבירו.

לפי אופן ב' והוא הפירוש הרגיל של סור מרע תחילה על מנת שיתקיים בו ועשה טוב.

גזל ירחק: עפ"י שונאי בצע (שמות יח, כא).

בכלי הנמרק: דהיינו דיין שאין בו שום רבב של הדברים שציינו לעיל.

(ג).

כך דבר יתרו חותן משה: עיין שמות יח, ונכתב חותן משה להראות כי גדולתו באה מיחוסו למשה רבינו.

אשר יעשה: את בתי הדין דייניו ועוזריו.

(ד).

ואשר היה בסדום הרשעה: אנשים היו רשעים וחטאים, ונכתב על העיר כדרך הכתוב עיין בראשית (יט, טו): "... פן תספה בעון העיר", וכי העיר עושה עון?, אלא כינויה כתוכן שבה והם האנשים הרשעים.

אשר משפט כלל לא ידעה: ואף עשו משפט, לא נקרא משפט שאינו כדרך עשייתו המתקנת והראויה, כדבשבעות דף ל ע"א: "תנו רבנן בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט, יט) שלא יהא אחד יושב ואחד עומד אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך" עצם המשפט אינו מהווה ערובה לדין צדק, בסדום אף כללי הפסיקה היו מעוותים מלבד אופן הצגת הדין, ע"כ משפטם אינו נקרא משפט. ומתוך שנטמעו בתוך המרמה והשקר ותאוות בצע ודין שאינו דין, הרי נכנסו לאי ידיעה מהו צדק וחשבו בטעותם כי כך מנהג העולם וכך ראוי ליעשות וח"ו אין לפני מי שיתנו דין על מעשיהם.

בה שפך דם אדם וזוכה: והוא לשון קיצור ופירושו: שפך אדם דם אדם וזוכה. והם פעלו בניגוד להוראה שקדמה לזמנם והיא בימי נח, עיין בראשית (ט, ו): "שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלוקים עשה את האדם".

אף כי ישולם לעושה המכה: עיין בסנהדרין קט ע"ב: "... פדיוהו (פצעוהו) אתא לקמיה דדיינא א"ל הב ליה אגרא דשקיל לך דמא וכו'...".
לא בלבד שהטו משפט אף גזלו מזכאי ממונו.

הפכה אלוקים לעיר להבה: עיין בראשית (יט, כד): "והי המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים".

באשר רחקה מקרבה אהבה: היסוד של ואהבת לרעך כמוך רחק מהם, וזה ניבט אף במעשה לוט ואנשי העיר שרצו להיכנס אל ביתו, ואם תמצוי לומר דלא רחק מהם ענין זה משום דלא היה קיים כלל, הרי מוכח במעשי לוט דהוי מכניס אורחים, וכמו כן דמדברי הפסוקים משמע שהחטאה הלכה וגברה, ועצם קיומה עד להיבנות החטאה והעולה לא היתה בגדר רשעה וחטאה אלא בעקבות מעשי האדם.

(ה).

על כן נבדלו: דור הפלגה שנבללה שפתם ופוזרו לעומת דור המבול שנידון לכליון.

על כן נבדלו אנשי פלגה מדור המבול: וזה ענין המבול משום דהיו באותו הדור אנשי חמס ומרמה ודבר זה משמיט היסוד כולו כפי שפירשנו לעיל בדברי הקיום בין אדם לאדם.

אשר הכריתו: דור המבול.

בין עני ולבול: בול – עשיר ועיין קידושין לו ע"ב בולי – אלו עשירים.

ולאו דוקא בין עני לעשיר, אלא גם בין קרוב לרחוק ומעשיהם היו במרמה וגזל ושאר מיני שחיתות, ככתוב בראשית (ו, יא): "... ותמלא הארץ חמס".

כי רב החמס בקרב האיש: עיין רש"י בראשית (ו, יג) כי מלאה הארץ חמס - לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, וקשור לענין שונאי הבצע. וכמו כן רואים אנו חשיבות הענין של קיום המצות שבין אדם לחבירו שהם בבחינת היסוד ואף הגורם לעונש שבו יש הקפדה יותר.

על כך ניחם, דברו בם החיש: עיין בראשית (ו, ו): "וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו".

(ו).

די ברא האי עלמא: בורא העולם הוא הנותן חוק ומשפט כיצד לנהוג בעולמו, והכללים המוכתבים על פיו הם הדרך הישרה לביצוע משפטי צדק, בורא עולם הוא המבחין בסטיות המשפטים וכן לענינים שאדם רואה פלא בקיומם או באיסורם לענין דין, הרי טבוע בהם הצדק האלוקי שלעתים רחוק מאד בהבנת וידיעת השכל האנושי.

יהב דינא ומשפט לעמא: אלו משפטי התורה השונים ממשפטי העמים, כמו שכתוב בתהלים (קמז, כ): "חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה", המוסר, המשפט האלוקי אינו יחסי ואינו מתקחה עם הזמן, המצב שתואר קודם לכן שהיה בסדום ועמורה לא יכול להתקיים בעם ישראל כאשר הוא נוהג עפ"י משפטי התורה, ההרגלים לא יכולים להשתנות במובן המשפטי היסודי.

ע"כ עלינו להודות וכפי הפסוק שהובא לעיל – הללויה, שאיננו נתונים למצבי התנהגות של שופטים בדור זה או אחר משום שהם כפופים לדני התורה וכן על עצם קיום החוק האלוקי המשפיע אור וטוב על האדם.

לפניו קרואים בראשי השנים: רה"ש ויוה"כ, ואף הדיינים נידונים על

אופן דינם. קרואים המעשים וקרואים בעלי הדין וע"כ קודם עוברים – שענינו מהלך הדין ממש.

לפניו עוברים אבות ובנים: יכל לכתוב בני האדם כולם בכינוי אחד, ואולי אבות ובנים להורות כפי שאין לפניו יתברך הבדל בין גדול לקטן בכל האופנים, כך ראוי וחובה לדיין לשום דבר זה.

(ז).

את אשר נכתב: נכתב בדברי התורה ורבותינו ז"ל.

הוכתב בבריאה: עצם ענין אי עשות עוול הוא ענין לכשעצמו הטבוע בבריאה, כמאמר חז"ל בשבת י ע"א "כל דיין שדן דין של אמת לאמיתו כאילו נעשה שותף לקדוש ברוך הוא במעשה בראשית", הדין והצדק מוכתבים בבריאה, בחוקיו, ופריצה בגדריו דורשת תיקון, והתיקון הוא למציאות כבריאה בבראשית.

לפני האלוקים: שבפסיקת הדין על הדיינים להיות צודקים עפ"י דרכי התורה ולהיות בדינם "זכאים" לפני ה' כדכתיב (במדבר לב, כב): "והייתם נקיים מה' ומישראל".

בשמו נקראים: כדכתיב בשמות (כא, ו) "והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם" ופירש רש"י אל האלהים – לבית דין (מכילתא).

(ח).

שבלי השרים: כדברי יתרו שרי אלפים וכדו' (שמות יח, כא). ואולי אמר שרים מלשון שררה שהם ממונים להורות הדין ולפסוק הישר אף על הממונים שמינום לדיינות, וכן פירש עז"ה האור החיים הקדוש בדברים (טז, יח) "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו'. פירוש שהממנים עצמן לא יאמרו בדעתן שלא תשלוט עליהם מקל מרדותו של שופט ושוטר כיון שהם הממנים אותו, אלא שימנום לשפוט ולרדות בהם, והוא אומר תתן לך פירוש עליך".

חובת הקמת בתי דין ומינוי דיינים.

א. מקורות הכתוב ואופן החיוב.

ב. בענין הקמת בי"ד בחו"ל.

מקורות הכתוב ואופן החיוב:

מקור החיוב מן התורה להעמיד דיינים מן התורה הוא בדברים (טז), (יח): "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלוקיך נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק", ואין לימוד חיוב זה ממה שכתב בשמות (יח, כא) ששם הוי בחזקת רשות ובא להועיל מעשה הנהגת העם במדבר, וכדמוכח בדברי הגמרא בסנהדרין טז ע"ב: "ת"ר מניין שמעמידין שופטים לישראל ת"ל שופטים לשבטיך ... שופטים לכל שבט ושבט מניין ת"ל שופטים לשבטיך ... שופטים לכל עיר ועיר מניין ת"ל שופטים לשעריך" וכו'. והרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"א ה"א כתב: "מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך" וכו'. והקשו הכסף משנה והלחם משנה מדוע השמיט הרמב"ם את ענין העמדת הדיינים בכל שבט ושבט כדאמרו בגמרא, והכסף משנה נשאר בשאלתו, והלחם משנה יישב דכוונת הרמב"ם פלך ופלך הוא חלקת שבט ושבט ומזה נלמד דין שבט ושבט, דשבט ופלך חדא מילתא הוא, ובכך יישב את לשון הרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"ה ה"א דכתב שאין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט וכו' ששם הזכיר ענין הדיין בשבט וכאן לא. וכן העלה קושיה זו האור החיים הקדוש בפירושו עה"ת בדברים (טז, יח) על לשון הרמב"ם שהשמיט דין זה שצריך לכל שבט ושבט ליישב שאולי כוונת הרמב"ם שהחיוב לשבטים קודם לבכל שעריך (עיר ועיר) כדרך שכתבו בגמרא שנראית עדיפות להעמדת שופטים לכל שבט ושבט מעיר ועיר, שבגמרא כתבו בסדר שונה מהכתוב לשבטיך קודם לבכל שעריך, אבל לאחר שכתב בכל שעריך אין מקום להצריך לשבטים, וכלשונו: "ולזה הרמב"ם שכתב חיוב בכל עיר אין מקום לומר בכל שבט, ולדרך זה דרשת התנא הוא על זה הדרך שמחייבך הכתוב לתת שופטים לכל שבט בין יהיה בעשרה עיירות בין יהיה בעיר אחת, וחזר ואמר שאם יהיה בהרבה עיירות יתן לכל עיר ועיר וכו'". והוכיח האוה"ק עזה"ד שפי' הרמב"ם הוא כגמרא ללמדנו שהחיוב להעמיד שופטים לשבטים אף יהיו כמה בעיר אחת להעמיד לכל אחד ואחד או הרבה ערים לשבט להעמיד לכל עיר ועיר. וכן כתב ר"ת בסנהדרין טז ע"ב תוספות ד"ה שופטים "שופטים לכל שבט ושבט. אם יש בעיר אחת מב' שבטים עושין ב' סנהדראות".

ונלע"ד דהענין הוא במחלוקת התנאים בגמרא (שם). באם ישנה מצוה למנות שופטים ושוטרים לכל שבט ושבט, והוא תלוי בפירוש הפסוק

לשבטיך אם מוסב על נותן או תתן ואולי הרמב"ם סבר דאין מצוה למנות שוש"ט לכל שבט ושבט כפירוש הרס"ג על התורה דפירש: "נותן לך לשבטיך, שעריך אשר נתן ה' לשבטיך", דהיינו לשבטיך מוסב על נותן ולא תתן ואין מצוה עפ"י פירושו למנות בכל שבט ושבט, לעומת דעת רשב"ג בגמרא שלשבטיך שפירושו שמצוה לכל שבט לדון את שבטו.

וכן מצאתי במנחת חינוך בפרשת שופטים מצוה תצ"א שהביא בהערותיו את דעת הפרי חדש בספר מים חיים שמה שהשמיט הרמב"ם מינוי בי"ד לשופטים דבתוספתא בפ"ג קתני לה בשם רשב"ג ומשמע דרבנן פליגי עליה וק"ל כוותיהו דרבים ניהו, ועיין שם למה שיישב דברי הספרי בגמרא ובדברי הרמב"ם.

ופירש"י דלשבטיך מוסב על תתן לך, דהוי מצוה למנות בכלל שבט ושבט, וכן פירש בעל הטורים על התורה: "לשבטיך ושפטו, לומר שמצוה לשבט לשפוט שבטו", ולמד מסמיכות שבטיך לשפטו ומזה נלמד דתתן מוסב על שבטיך.

ועיין ברמב"ן עה"ת (שם). דסבר שדוחק הוא לומר רצה הכתוב ללמדנו בדין עיר שיש ב' שבטים כדברי ר"ת, משום דהוא רק בירושלים שישבו יהודה וחצי בנימין, וכתב: "ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות בי"ד על כל השבט והוא ישפוט את כולם, ואחרי כן נמנה בי"ד בכל עיר ועיר שישפוט את העיר וכו'". ומביא ראיה לדבריו ממה שכתבו בהוריות "הורו בי"ד של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו'".

(ועיין בפירושו דלא סבר בעיר נידחת דיש בה ב' שבטים שמחלקים אותה וכו').

וכן כתב רבינו יעקב מעמדין זצ"ל בחידושו למסכת סנהדרין (טו): כרמב"ן ומה שכתב בסוגריים ובחנם נסתבך הרמב"ן בפירושו עה"ת כוונתו למהלך הראשוני שהעלה הרמב"ן בפירושו, ועוד הוסיף דאם יהיה מקרה הנצרך לדין בין שני בתי"ד יפנו לבי"ד הגדול שבירושלים.

ועוד עיין בפירוש גור אריה למהר"ל עה"ת ד"ה לשבטיך דכתב דלא מדובר בבי"ד שממנה כל שבט ושבט לעצמו והסביר כי עיקר נתינת אי"י לעמ"י לא היתה לשבטים אלא לכל העם כולו כמקשה אחת והם חלקוה, וקשה על פירושו משום דמצינו דהקב"ה ציוה ליהושע (עיין יהושע יג, ז) לחלקה לשבטים, ונראה לפיכך דמה שכתב בדברים לשבטיך הוא לשון

עתידי שכך אמור להיות בא"י שתחולק לנחלות השבטים, ויש ליישב הסברו בזה שענין חלוקת הארץ לשבטים לא היתה כדבר הבטוח באותה עת שיקבלו כולם נחלה או שיחלקוה, כדרך שלא כבשו בזמן יהושע את כל חלקי הארץ שנצטרכו בכבישתם, ואף זה קשה דהתורה נקטה לענין זה לשון באם תתמלא המטרה שיתישבו בארץ ויחלקוה לשבטים וכמו בענין שאר עניני המצות דיש בהם שמצינו שמחוייב בהם רק שנתקל באופן מסויים ואף בזה היה צריך לפרש באופן חלוקת הנחלות לשבטים.

וכן עיין בתורת משה לחתם סופר בפירושו עה"ת ריש פרשת שופטים שכתב דצריך כל שבט ושבט להעמיד בי"ד לעצמו, ועוד הקשה שם מדוע כל שבט מעמיד בי"ד לעצמו ולכאורה היה ראוי שישפוט בי"ד של שבט אחר את עניני שבט זה, ופירש שם פירושו עפ"י הסוד, ונלע"ד לפרש ע"ד הפשט דאם היה נצרך לדון שבט אחר שבט זה אין בהם ידיעה באנשי השבט ומנהגייהם וכי' דעשויים לדון דין טעות אמת מידה שבשבטם שלהם ולא עפ"י דין ונוהג אותו שבט, דהיינו על הדין להיות מעורה בענייני אורח המקום, וכן כתבו עזה"ד בספרי דברים פיסקא יג ד"ה וידועים לשבטיכם: "שיהיו ידועים לכם. הרי שמתעטף בטליתו ובא וישב לפני, איני יודע מאיזה מקום הוא ומאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו שאתם גידלתם אותו לכך נאמרים וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם", ואף דלכאורה קשה דעל הדין לא לשפוט עפ"י מידות האדם העומד לפניו אלא עפ"י טענותיו, נראה דודאי יש לו לדעת אם מוחזק הוא בתורת רמאות או גזלנות וכדו' דאז שפיר לחקרו היטב היטב או לפסלו בבגזלן.

לסיכום:

נמצנו למדים דיש ג' דעות בענין אופן העמדת בתי הדין, האחת דסברי שמעמידין בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר ובעיר דיש בה ב' שבטים מעמידים ב' בתי דין, וכן דאם יש כמה ערים לאותו השבט מעמידים לכל עיר ועיר.

הדעה השניה שסוברים שמעמידין לכל שבט בית דין אחד לכל השבט (בי"ד ראשי) ובכל עיר ועיר מעמידין בתי"ד קטנים.

הדעה השלישית שסוברים שאין מצוה כלל להעמיד לכל שבט, אלא בכל עיר ועיר.

בענין הקמת בי"ד בחו"ל:

איתא בגמרא במסכת מכות דף ז ע"א: "מה ת"ל בשעריך, בשעריך אתה מושיב בתי דינים בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך ובחו"ל אתה מושיב בכל פלך וא"א מושיב בכל עיר ועיר", וקשה מלשון הגמרא דחייבין בחו"ל להעמיד בכל פלך על דברי הרמב"ם דסבר שאין מעמידין כלל בתי"ד בחוצה לארץ שכתב בהלכות סנהדרין פ"א ה"ב: "אין אנו חייבין להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בא"י בלבד, אבל בחו"ל אינן חייבין להעמיד בי"ד בכל פלך ופלך...", והרדב"ז מפרש שדברי הרמב"ם הם כגמרא וכוונתו דבחו"ל אין חייבין להעמיד בכל פלך ועיר אלא באחד מן השניים, וקשה על פירושו דהא מצינו שיש העדפה על כל פלך ופלך (מכות ז.), וכן אם נאמר דיש אפשרות לבחור בין העמדת דיינים בכל פלך ופלך או בכל עיר ועיר, הרי יעדיפו פלך שהוא חיוב מועט והוא ניתן לבחירה עצמית אם להקים גם בכל עיר ועיר, וע"כ בעי לחייב פלך שמ"מ ילמד שאם עשו בכל עיר ועיר מותר, והוא החמרה מצידם. וכתב הרמב"ן בפירושו עה"ת בתחילת פרשת שופטים כי מצוה למנות דיינים בחו"ל כלל, אך כאשר יהיה דבר הנצרך לדין יעמדו הראויים לשפוט הדין או יעלה לארץ, והביא את דברי הגמרא במכות והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם מלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחו"ל אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא פלכים פלכים וכו", ונראה לפי דבריו דסבר כגמרא שהביא בסוף דבריו שחיוב העמדת בתי"ד בחו"ל הוא בפלכים בלבד.

ועיין במאירי (חידושי המאירי למסכת מכות פ,א ד"ה אמר המאירי סנהדרין וכו') דסבר שאין מצות מינוי דיינים חלה בחוץ לארץ, והיא רשות באם רצו להעמיד דיינים בחו"ל יהיו בתורת סנהדרין, וז"ל: "אמר המאירי סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחו"ל כלומר שכל שהיה בי"ד הגדול בירושלים דנין דיני נפשות אף בחו"ל ובסנהדרין הסמוכין בארץ כמו שהתבאר אבל כל שאין ביהמ"ק קיים אין דנין דיני נפשות בשום מקום מתורת דיני סנהדרין אלא דרך הוראת שעה או דרך נימוסי מלכות ... ואף בזמן שביהמ"ק קיים דוקא שהיה שם סנהדרי קבועה במקומה בלשכת הגזית ... ושאלו בגמרא אחר שסנהדרי נוהגת אף בחו"ל מה ת"ל

בכל שעריך הרי אף בחוצה לארץ ותירץ בשעריך אתה חייב להושיב להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אבל בחו"ל אי אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר כלומר שאינך חייב בכך אלא שאם הם ממנין שם יש בהן תורת סנהדרי ויש גורסים אבל בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ר"ל המחוזות אבל לא בכל עיר ועיר ולא יראה כן שבכל שבחוצה לארץ אנו אין לנו".

ועיין בחידושי הריטב"א סוף פרק ראשון במכות ד"ה ואי אתה מושיב דכתב: "כלומר אינה חייבת להושיב כמו שחייב בא"י בכל עיר ועיר לדון את עירם ובכל פלך ופלך בין עיירות שבאותו הפלך", וכתב בד"ה הקודם "והא דתנן שהסנהדרין נוהגת בין בא"י בין בחו"ל פי שהסנהדרין גדולה בלשכת הגזית הא לאו הכי אינה נוהגת בשום מקום כי המקום הוא גורם וכו'", ומשמע מדבריו דסבר כמאירי דאם רצו רשות בידם להעמיד דיינים בחו"ל בתנאי דסנהדרין גדולה ישנה בירושלים.

כלומר ההסבר של המשנה והגמרא במכות (ז ע"א) לפי המאירי והריטב"א הוא דאין חיוב בהעמדת בתי"ד ומה שכתבו סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחו"ל הכונה כאשר נוהגת בארץ נוהגת גם בחו"ל, מדין חובה עפ"י הרדב"ז בדברי הרמב"ם או רשות לפי פי המאירי והריטב"א.

ועוד נראה לומר שדברי הרמב"ם כהבנתם בפשטות דבריו כדברי המאירי והריטב"א דאין חובה כלל להעמיד בתי"ד בחו"ל, וליישב הקושי שכתב שאינן חייבין להעמיד בכל פלך ופלך לעומת דברי הגמרא במכות דאי אתה מושיב בכל עיר ועיר, על פי דברי הלחם משנה על דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"א ה"א דכוונת הרמב"ם פלך הוא חלקת שבת, ואז פשיטא מדוע כתב הרמב"ם שאינן חייבין להעמיד בכל פלך ופלך ולא כתב בכל עיר ועיר, שלפי דרכו פלך – חלקת שבת אין שייך בחוצה לארץ ענין חלקת שבת ושבת, וע"כ אין חיוב להעמיד בכל פלך ופלך, ואף א"ת באופן שישבו אגודות אגודות לשבטים הרי כתיב אשר ה' אלוקיך נותן לך ולא בחו"ל, ועוד דישובם בחו"ל אינו בגדר ישובם הטבעי וע"כ אין בו חיוב בהעמדת בתי דין לשבטים, וא"כ יתישבו עפ"י דברי הרמב"ם אף לשיטת המאירי והריטב"א בעקרון פירושים דמעיקרא אין חיוב להעמיד בתי"ד בחו"ל, ואם ירצה להעמיד בתי"ד בחו"ל הרי ישום בפלך כפירוש המאירי פלך – מחוזות, והרמב"ם יסכים להשמת במחוזות, שהרי השמיט ענין עיר ועיר, ובזה נראה דלענין העמדת בתי"ד סתם בחו"ל ולא בשבטים דוקא יפרש אף הוא דאפשר.

וכן פירש אור החיים הקדוש בפירושו עה"ת (דברים טז, יח) ד"ה ואומרו אשר ה' אלוקיך וז"ל: "ואומרו אשר ה' אלוקיך נותן לך אמרו ז"ל (מכות ז ע"א) שבא לומר שאין חיוב האמור בענין אלא בארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך ולא בחו"ל".

ואילו הטור סבר דיש חובה למנות בכל פלך ופלך בחו"ל ועיין בטור חו"מ סימן א דכתב: "יותן בפ"ק דמכות (ז ע"א) סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחו"ל ומסקינן בגמרא שאין חו"ל שוה לארץ שבארץ חייבים למנות בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובחו"ל אין חייבין למנות אלא בכל פלך ופלך ולא בכל עיר ועיר ודוקא בזמן שיש סמיכה..."

ועיין בגבורת ארי לרב אריה ליב זצ"ל סוף פרק ראשון במכות ד"ה ובחו"ל אתה מושיב דהקשה שבמכות נלמד דאין ישראל חייב להעמיד בתי"ד בחו"ל אלא בכל פלך ופלך ולא בכל עיר ועיר, ובמסכת סנהדרין נו ע"ב כתבו: "... כשם שנצטוו ישראל להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר (בא"י) כך נצטוו בני נח להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר (בחו"ל), דנמצנו למדים שישנה גריעותא לישראל בזה שחיוב בן נח בחו"ל גדול מישראל שחייב להושיב רק בכל פלך ופלך.

ונראה ליישב קושיתו עפ"י מה שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"א הי"ד) דבני נח חייבים להעמיד בתי דינין רק בפלך ופלך בחו"ל ולא הזכיר עיר ועיר, ונמצנו למדים דדין בן נח שוה לישראל בחו"ל עפ"י פירוש הרדב"ז בדברי ברמב"ם שיש חיוב לישראל להעמיד בחו"ל בתי דין בכל פלך ופלך או בכל עיר ועיר כפי שהסברנו לעיל.

אך קשה לשיטת הרמב"ם כפי שהסברנו ששוה היא לשיטת המאירי והריטב"א, וכן קשה לשאר הפוסקים והפרשנים דסבירא שאין חיוב כלל בחו"ל לישראל להושיב בתי"ד, ונראה ליישב על פי זה שאין דרכם של ישראל להתגורר בחו"ל ואין זה מקומם הטבעי, וע"כ התורה בצוותה העמדת בתי דין חייבה להעמיד בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר רק בא"י לעומת חו"ל שחייבה אך בכל פלך ופלך, או לסוברים הנוספים דלא חייבה כלל.

ואף ישוב זה קצת קשה משום דישנם אופנים דישראל מתגורר בחו"ל בעל כרחו והיה למצווה לצוות אף על אופנים אלו היוצאים מן הכלל.

ואולי נראה ליישב בענין זה שחיוב הבן נח בחו"ל להעמיד בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר הוא הוא גריעותא, דלא בא לברכס במצות

כדבישראל שהי' חפץ למען צדקו וכו' אלא בא בתורת הקפדה והחמרה כדפירש המאירי בבית הבחירה על מסכת סנהדרין נו ע"ב: "חייבים ב"נ להושיב דיינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ... ומאחר שנצטוו בכך, כל שראו האחד שעבר ולא דנוהו כלם נהרגים..." מה שאינו בישראל, ובא הדין לחומרא ולהקפיד בענין דינהם אשר ילכו בו, וכן לזה עיין בחולין לג ע"א תוסי ד"ה אחד דשם הסיק דליכא מידי דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור שהוא אליבא דרבי יוחנן ולדעת ר"ל נראה דאיסור בני מעיים שם לעובד כוכבים ומותר לישראל לאחר שחיטתו, הוא מדין הקפדה וחומרה בעכו"ם וכן דאין בו ענין שחיטה כדבישראל אלא רק אכילה שאינו אבר מן החי, (ואין לחלק בלשון עכו"ם שם לב"ן, דפשוט דשם מיירי בב"ן שקיבל עליו ז' מצוות), ואף כאן לב"ן חובתו להקים ביי"ד של שלושה ולא ענין מה שאמרנו בחו"ל שאין ישראל חייב והוא בבי"ד המוסמך של עשרים ושלושה וכדו', דאף לסוברים שאין חובה כלל להעמיד בחו"ל כרבי יהושע בן לוי בסנהדרין יד ע"א דסבר דאין סמיכה בחו"ל ולפיכך מצות מינוי שופטים אינה חלה שם לדעתו נראה דודאי ששלושה חייבים להעמיד לענין שיפוט צדק, ולפיכך נמצא דינם שוה בחו"ל, דודאי פרטי הדינים בהעמדת דיינים רב ומפורט בישראל טפי מעכו"ם. ועוד יש לעיין בדעת הרמב"ם דסבר דבני נח מעמידים ביי"ד לז' מצוות בני נח בלבד לעומת הסוברים דמעמידים לקנסות וממונות וכו', ואף לשיטתם ברור שדינהם פחותים מישראל.

לסיכום:

ישנם שלוש דעות בענין העמדת בתי"ד בחו"ל לישראל.

א. דאין חובה כלל להושיב בתי"ד בחו"ל.

ב. דיש חובה להעמיד בתי"ד בחו"ל בכל פלך ופלך.

ג. דיש חובה להעמיד בתי"ד בחו"ל בכל פלך ופלך או בכל עיר ועיר.